

Előszó a Lukács Györgyről írott tanulmányokhoz

Forczek Ákos 

PhD. egyetemi tanársegéd (ELTE BTK),
forczek.akos@btk.elte.hu

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2023.1.1>

A Társadalomelméleti Kollégium 2022 márciusában kétnapos konferenciát szervezett „Lukács 50+1” címmel, azaz Lukács György (1885–1971) halálának ötvenedik – illetve *vis maior* miatt végül is ötvenegyedik – évfordulója alkalmából. Lapszámunk súlyponti része, a Lukácsról szóló – ennyiben tematikus egységet képező – nyolc tanulmány zöme a konferencián elhangzott előadásokból nőtt ki.¹

Mint hogy a szerkesztési munkálatok ugyancsak elhúzódtak, így csupán most, az *Elpis* 2023/1. számában közölhetjük ezeket az írásokat, vagyis abban az évben, amikor a *res publica literaria* világszerte a *Történelem és osztálytudat* megjelenésének centenáriuma emlékezik. Konferenciák sokaságán értelmezik és vitatják a 20. század egyik legnagyobb hatású filozófiai szövegét; a számtalan tanulmánynak és tanulmánykötetnek, egy seregnyi folyóirat *special issue*-jának köszönhetően idén új lendületet vesz a „nyugati marxizmus” e kulcsművéről folytatott (amúgy mindig is életteli) diskusszió; és persze sorra napvilágot látnak az 1923-as könyv új kiadásai is – például magyarul a Gondolat Kiadónál (javított fordításban),² németül az Aisthesis Verlagnál (Lukács jegyzetekkel ellátott munkapéldányának nagyszerű *facsimile*-kiadásában), angolul pedig a Verso gondozásában (várhatóan az év végén).

Tematikus blokkunkkal tehát mi is bekapcsolódunk a centenáriumi diskurzusba, jóllehet az itt publikált írások – a tavalyi TEK-konferencia nyitott, az életmű egészét átfogó horizontja miatt – nem kizárólag a *Történelem és osztálytudatra* koncentrálnak. Véleményem szerint ez szerencsésen alakult így. Nem mintha úgy gondolnám, hogy fölösleges volna egy újabb *special issue* Lukács dermesztő-lenyűgöző remekművéről. Ellenkezőleg: nem kétséges, hogy nagyon keveset tudunk még a *Történelem és osztálytudatról*. (Kaptunk-e már monografikus válaszjavaslatokat például arra a kérdésre, hogy egyáltalán „mi jellemzi” a hegelianus marxizmus 1923-as konfigurációját? Ehhez persze hibádzik az intenzív Hegel- és Marx-kutatás is.) Mégis szerencsésnek tartom, hogy számunk szerzőinek a témaválasztását még nem befolyásolhatták a centenáriumi elvárások és kötelességek, hazánkban ugyanis különösen fontosnak tűnik, hogy olyasféle „Lukács-panorámák” is szülessenek, amelyet az *Elpis* tár most az olvasó elé.

1 Itt ragadom meg az alkalmat, hogy felhívjam a figyelmet a *Replika* című társadalomtudományi folyóirat most készülő Lukács-számára is: az ugyancsak kiválóan ígérkező tanulmánygyűjtemény várhatóan 2023 decemberében jelenik meg Daradics Boglárka szerkesztésében.

2 Lukács György. 2023. *Történelem és osztálytudat*. Ford. Berényi Gábor et al. Budapest: Gondolat.

Miért? Hadd feleljek erre az alábbi nyers – így valamelyest persze igaztalan – vázlattal. A rendszerváltás után erősen visszaszoruló, majd úgyszólván „hátrálva fölfejlődő” hazai Lukács-kutatás érdeklődésének fókuszában a marxista fordulat előtti alkotói periódus állt (és áll). Mivel a fordulat éveinek *bestsellerét*, a *Történelem és osztálytudat*ot sohasem lehetett megkerülni, ezért annak rendje-módja szerint a művet mindenki érintette is, mielőtt megkerülte volna. Ami aztán a harmincas évektől a „marxista reneszánszig” tartó harmadik korszakot illeti: az ekkor született munkák túlnyomó többségét *filozófiai* kérdésekkel egyáltalán nem faggatták. Lukács egyik csúcsteljesítményéről, a Hegel-monográfiáról szó sem esett; az *Az ész trónfosztását* pedig olyan értékelési szempontok alapján ítélték teljesen „használatatlannak”, amilyenekkel oktatási segédletként írott filozófiatörténeti kézikönyveket szokás elbírálni (holott Lukács már az első mondatban leszögezi, hogy műve „egy pillanatig sem” tekinthető filozófiatörténeti tankönyvnek). Végül mély hallgatás övezte Lukács munkásságának utolsó szakaszát, a „marxizmus reneszánszának” nagyszabású vállalkozásait is, hiszen „minden további nélkül nyilvánvaló” volt, hogy menthetetlenül szétzilálják őket az idős szerző „ideológiai beidegzettségei”. Éppen csak jelzem: a *res publica literaria* más világrészein ez a legkevésbé sem nyilvánvaló, aminthogy Lukács „használatatlannak” ítélt szövegei is élénk filozófiai figyelemnek örvendenek. És előrebocsátom: lapszámunk tematikus blokkjának szerzői otthonosan mozognak e más világrészekben.

Eröss Réka az ifjúkori esszék forma fogalmát elemzi tanulmányában. A sokféleség egy-egybe foglalására, „az életanyag alkotó elrendezésére” irányuló kísérletek egymásutánjára összpontosít, és annak a Lukács számára is világos belső ellentmondásnak az alakváltozatait vizsgálja, hogy bár a forma az élet valóságossá és értelmessé tételének szolgálatában áll, egyszersmind azonban megköveteli az élet feláldozását is.

Fekete Kristóf a *Heidelbergi esztétika* „befogadáselméletét” rekonstruálja. Amellett érvel, hogy a fiatal Lukács a klasszikus esztétikai nevelélméletekben meghatározott befogadói pozíció analógiájára modellezi az esztétikai élmény szubjektumát, ám azzal, hogy a befogadót egy eszkatologikus feszültségtérbe állítja, előre jelzi a nyugati marxizmus bizonyos művészetfilozófiai törekvéseit is.

Budai Gábor tanulmánya már Lukács második és harmadik alkotói periódusába kalauzolja el az olvasót. „A szellemi vezetés kérdése és a »szellemi munkások«” című 1919-es cikket veti össze a 1933-ban született „»Szakadéék« Nagyszálló” című esszéjével, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy e szövegekben miért és hogyan módosul az értelmiség társadalmi funkciójának megítélése.

Csányi Gergely arra mutat rá, hogy jóllehet a globális kapitalizmus „Társadalmi Gyárában” – a *Történelem és osztálytudat* weberianus felfogásától eltérően – nem a szakadatlan racionalizáció a fő tendencia, ugyanis a tőkés felhalmozás a racionális és irracionális, formális és informális, bérmunkán és fizetetlen munkán alapuló termelési tevékenységek összekapcsolódásán nyugszik, ennek ellenére Lukács eldologiasodásfogalma korántsem

elavult, ellenkezőleg: a fogalom aktualizálható, sőt eleven például az autonomista marxizmus elméleti keretében is.

Kapelner Zsolt tanulmányában előbb Lukács radikális realistának tekinthető korai kommunista politikafilozófiáját tárgyalja: az erkölcsi normativitástól független politikai normativitás forrására kérdez rá, és amellet érvel, hogy a *Történelem és osztálytudat* kínálta válasz elégtelen. Majd az *Ontológiához* fordul, hogy képet adjon arról is, hogyan változik idővel a radikális politikai cselekvésről alkotott lukácsi gondolkodás.

Ezekre a szövegekre koncentrálnak az általam írt dolgozat is. Előbb a *Történelem és osztálytudat* „pártmetafizikaként” emlegetett koncepcióját vizsgálom: megvilágítom azokat a hagyományelemeket, amelyekből Lukács merít, és bemutatom, hogyan alakítja őket tovább, hogyan dolgoz ki tisztán filozófiai konstrukciót teljességgel afilozofikus pártépítési elvekből. Majd megrajzolom a kései munkásság felé vezető irányvonalakat is, és tisztázom, hogyan lép az *Ontológiában* egyfajta „munkametafizika” a „pártmetafizika” helyébe.

Szentistványi István a *Demokrácia-brosúrát* elemzi, amelyet egyenesen Lukács időskori főművének tekint. Mivel a brosúra '68-ban nem fejthette ki hatását, szerzőnk egyfajta kontrafaktuális olvasattal kísérletezik. Az a kérdése, hogy mi lett volna, ha a szöveg a maga idejében – más szellemi produktumokkal együtt, amelyek hasonló sorsra jutottak – utat találhatott volna a nyilvános közbeszédbe. Ehhez Bibó István szintén '68-ban írt, *Uchronia* címen elhíresült munkája szolgál számára módszertani útmutatóként.

Tematikus blokkunkat Ropolyi László tanulmánya zárja, amelynek fókuszpontjai ugyancsak a *Történelem és osztálytudat* és az *Ontológia*. Míg az előbbiben Lukács tagadja, hogy a dialektikus módszer a természet megismerésére is alkalmazható volna, addig az utóbbiban homlokegyenest ellenkező nézetet vall. Ropolyi erre a gyökeres változásra keresi a magyarázatot oly módon, hogy nyomon követi Lukács természet-, illetve tudományfelfogásának egymással szorosan összefüggő alakulástörténetét.

Azt remélem, hogy számunk olvasói örömmel vagy bosszúsággal tapasztalják majd, hogy a „hátrálva fölfejlődő” hazai Lukács-kutatás talán „most” jut túl a rendszerváltás utáni elkerülések és elhallgatások fázisán – és persze jól látható, hogy nem valamiféle újortodox Lukács-apológia merev alakzatába fog rendeződni.

Végül szeretnék köszönetet mondani lektorainknak nélkülözhetetlen munkájukért, illetve a Társadalomelméleti Kollégium tagjainak – név szerint Bodor Krisztofer, Csepregi Dorka, Csűrök Adél, Fancsali Kinga, Mező Ágnes, Peisz Balázs, Szabó Milán, Ürmössy Anna –, hogy a pandémia okozta viszontagságok ellenére is megszervezték a „Lukács 50+1” című remek konferenciát. És természetesen hálával tartozom Snopek Júliának, aki vendégszerkesztőként nagy segítséget nyújtott tematikus blokkunk összeállításában.